

A kódexek mentésében kivették a részüket a mechtaristák is, mind Velencében, mind Bécsben jelentős könyvtár van, akik jártak ott, megtekinthették. Velencében - Szent Lázár szigetén - egy külön szárnyat emeltek a régi könyvtárnak, ahol számos, nem örmény nyelvű könyv is található.

Ezen a kiállításon a Matenadaran XIII-XVI. századi kódexeinek részleteit, miniatúráit megelevenítő ábrázolások kerülnek bemutatásra. Származási helyüket tekintve helyet kap Nagy-Örményország, Kilikiai tartomány. Jelentősek a Vaszpurakan tartományból származó miniatúrák. E tartomány főhelye Ecsmiadzin volt, a legfőbb katolikosz (általános főpásztor) székhelye. (Voltak más katolikoszai is az örmény egyháznak, a kilikiai katolikosz ma Libanonban él.) Általában Örményország északkeleti területén keletkezett sok kódex. De lehetne sorolni más származási területeket is: a Szevan tó medencéje, Nahicsevan, Ani városa, Krim, s ez már a diaszpórára esik, de mindenütt, ahol örmények voltak, a kódexek fellelhetők.

Hogy a kiállítás nézőinek legyen viszonyítási alapjuk, ezért mintegy záró részként bemutatásra kerül néhány XIII-XIV. századi magyar kódex. Ez az összehasonlításra ad alkalmat.

Legvégül szeretném két személyes élmény ismertetésével befejezni. Egy régebbi és egy újabb élmény. Először az utóbbit mondom el. 1997-ben voltam az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület által szervezett utazással Velencében, Szent Lázár szigetén. S ott láttam kiállítva egy miniatúrát, amely apácákat ábrázolt. Ehhez tudni kell, hogy jelenleg az örmény nemzeti egyházban nincsenek apácák, de íme egy miniatúra tanúsága, hogy évszázadokkal ezelőtt voltak. A másik egy karácsonyi üdvözlőlaphoz kapcsolódik, melyet egy magyarörmény orvostól kaptam vagy 20 éve karácsonyra. (A motívummal azóta már találkoztam örmény kódexeket ismertető albumban.) Az Izaias 1,3 bibliai részre visszamenő ábrázolás: a betlehemi istállóban a szamár és az ökör a jászolban fekvő kis Jézusra tekint.

A karácsony születésnap, egy kiállítás is lehet hasonló, amikor újabb ismeretek születnek bennük, hogy lelki világunkat gazdagítsák.

Dr. Sasvári László

(Elhangzott 2002. június 8-án az „Örmény kódexművészet” című kiállítás megnyitóján.)

* * *

Régi könyvek üzenete

gondolatok az *Örmény kódexművészet* című kiállítással kapcsolatban

Néha szabad a gondolatokkal játszani: ha ez az anyag nem gondosan készített műnyomatok és fénymásolatok gyűjteménye volna, hanem a kiállított kódexlapok eredetiek, akkor ez a kiállítás nem a II. kerületi Horváth utcai kiállító teremben nyílik meg, hanem a Nemzeti Múzeumban, vagy a Nemzeti Galériában, és a látogatókat csak gondos, előzetes motozás után engednék be, a termet pedig elektronikával támogatott fegyveres őrök vigyáznák.

Hálistennek a dr. Issekutz Sarolta által rendezett kiállítás „csak” műnyomatokból, fénymásolatokból áll, (és a „csak” szó idézőjelét ezúttal tessék nagyon komolyan venni). Így aztán a kiállítást könnyedén megnézhetné bárki (érdemes volt), nem kellett motozástól tartanunk és nem géppisztolyos őrök között téblábolva nézhettük a... a csodákat.

Mert csodákat láthattunk.

Legyünk lényegre törőek: az a kiállítás, amit a II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (a Fővárosi Közgyűlés Kisebbségi, Emberi Jogi és Vallásügyi Bizottsága Esélyegyenlőség Alap, valamint a Humanitas Civitatis Alapítvány támogatásával) *Örmény kódexművészet* címen létrehozott, az mind közönségesen a könyv, az írás, az emberi gondosság dicsérete.

Kimondatlanul is az. De nagyon az.

Az eredeti kódexlapok különféle kolostorok, nemzeti gyűjtemények és könyvtárak hűvösében lapultak (és mint dr. Sasvári László bevezetőjéből tudjuk, jelenleg az örmény főváros nemzeti könyvtára őrzi őket). Az írás csodája pedig az, hogy örökíthető, másolható - erről már szoltunk júniusi számunkban (A „felület” című írásunkban). Akkor azonban érthetően nem esett szó a mai, technikailag tökéletessé váló másolat lehetőségéről, amikor nem csupán az írás, mint gondolatközvetítő örökítődik tovább hiánytalanul, hanem annak képi megjelenítése is.

Ez a képi megjelenítés pedig a kódexek világában különösen fontos.

Ma is jelennek meg (néha) illusztrált könyvek. A „sokat, minél gyorsabban és minél olcsóbban” eszméje azonban folyamatosan elkísér, mindenütt ott van, ha akarjuk, ha nem. Az illusztráció ezért a könyvön, a kötetben belül manapság igen gyakran - és szándékunk ellenére - különálló életet él. Vannak szövegoldalal és vannak illusztrációs oldalak: két külön világ, amelyet összebékítünk.

A kódexek világa egészen más. A kódexek nem összebékítik a szöveget és a díszítést (illusztrációt), hanem együtt kezelik: szó szerint együtt. Ahogy az írásjegyek között elkülöníthetetlenül van „a” „b” és „c” betű, úgy van a kódexekben szöveg és kép.

Ez egyaránt érvényes a keleti és nyugati kódexművészetre.

A kódex fogalma tulajdonképpen onnan ered, hogy a rómaiak fatáblákra vésték a szöveget s ezeket a fatáblákat összekapcsolták. Aztán jött a sok-sok munkával, különleges eljárásokkal tartósított, kapartcsiszolt bőr, a pergamen. Ennek széleit egyenesre vágták, tulajdonképpen az egykori fatáblákhoz hasonló alakú lapokat készítettek és egybefűzték. A pergament aztán felváltotta a papír, bár a pergamen még évszázadokon át élt, néha még a 20-ik században (!) is használták, mert a papírnál tartósabb, csak néhány legújabb, szintetikus alapú papír közelíti meg az élettartamát.

Örményországban, az arab világ - amúgy fenyegető s igen agresszív - közelsége miatt azonban igen hamar és igen jó minőségű papírhoz juthattak. (Az arabok újítása, hogy a kész papír felületét vékony enyvréteggel vonták be, így nem futott szét rajta a festék, tehát minuciózus, apró, finom részleteket lehetett írni, festeni...)

De ez csupán a technikai oldal.

A kódexeket kézzel írták... írták? Dédelgették! Együtt kezelték az egész oldalt: szöveg és rajzos díszítés egyszerre született s ez az, ami különösen megkapó a 11-14-ik századból származó örmény kódexek lapjain. Ugyanígy volt ez a nyugaton készült kódexek esetében is (a kiállításon igen jó összehasonlítási alapként szerepelnek magyar kódexlapok is), ezért adódik, hogy érdekes különbségeket vegyünk észre. A nyugati kereszténység kódexlapjai zártabbak, szigorúbbak.

A régi örmény kódexlapokon több a szertelenség, a szabadon szárnyaló ötlet. És több a természetes motívum. Az örmény kódex-pingáló szerzetesek bátrabban és többet alkalmaznak növényi motívumokat, anélkül, hogy azokat geometriává stilizálná. Igazi, valódi növények, az embernek néha az az érzése, hogy a Kaukázus lejtőin barangolva felismerné a lapszélekre rajzolt növényi díszeket. Ugyanez vonatkozik az állatalakokra: olyan természetesek, mintha egy jó olasz reneszánsz festő vásznáról érkeznének.

Az oldalak szerkezete külön is csodálatra méltó. Azon a lapon például, amelyen a kódex író-festője a virágvasárnapi, jeruzsálemi bevonulást írja-ábrázolja, az egész oldalon, szöveg szélén, körülötte, alatta-felette vidáman kiáltoznak a virágok színei; a keresztalált ábrázoló oldalon viszont az egész háttér lilás-fekete, az alakok ruhája, arca ugyancsak komor, sötét árnyalatú. Olyan hangulatot áraszt, amilyenek az ott szereplő szövegből következnie kell.

Fel-felrémlik a szöveg köré festett építészeti keret is: a szöveget oszlopok bontják két hasábra, felül boltív köríti... de ez sokkal kevésbé jellemző ezekre a lapokra, mint a nyugati - főként későbbi - könyvlapokra, amelyek sokszor hangsúlyozottan építészeti keretbe kerülnek. Az örmény lapok gyakran inkább emlékeztetnek ábrándosan szőtt szőnyegekre, ahol a témát, a szöveget - azaz „a szőnyeg közepét” - bordűr, lazább díszítmények zárt sávja fogja körül.

Az örmény kódexlapok első pillantásra többnyire azonban szimmetrikusak. Mintha csak az író-pingáló szerzetesek egyetlen lapot tartottak volna szem előtt, s azon az egy lapon belül akartak volna képi egységet teremteni. Mintha nem törődtek volna azzal, hogy bekötve, könyv alakban annak az oldalnak párja is lesz. A nyugati kódexlapok jobbára asszimmetrikusak, azaz bal- és jobb oldalt vesznek számításba és a két oldalon (a kitárt kódexben) együttesen kívánnak az oldalpárral képzőművészeti egyensúlyt létrehozni.

Nagy, lényegi különbségek ezek? Nem tudjuk - mindenesetre szembe tűnőek. És érdekesek, ugyanúgy, ahogyan a hétszáz-nyolcszáz év után is tüzes, élénk színek meglepőek, izgalmasak.

Akkoriban természetesen egyaránt használtak földfestékeket (azaz ásványi pigmenteket), növényi, és állati eredetű színeket is. Az ásványi eredetű pigmentek közül leghíresebb talán a tüzes mélykék, az ultramarin, amelyet akkortájt porrá zúzott lapis lazuliból (lazuritból, kéntartalmú nátrium-alumínium szilikátból) keverték. A lapis lazulit egyébként például az oroszok „örmény kő” néven emlegették. A zöldek, e kék, valamint a sárgát, pirosat nyújtó agyagpalák keverékei: élnek, virulnak. A kódexlapokon a fekete színekben is érezhető némi meleg árnyalat, hiszen lámpakoromból vegyítették...

Az írásjegyek többféleséget mutatnak. A betűkép néhol szinte hamisítatlan görög ábécét követ, néhol hasonlatosabb a cirillhoz, néhol már igencsak a mai örmény ábécé grafikájára emlékeztet. Egyvalami ugyanaz: az örmény írás meglepően nagy sorközt igényel, hiszen a sort alkotó betűtörzs alá és fölé sokkal markánsabban nyúlnak ki jelek, mint a latin ábécében (például felfelé a „h”, vagy lefelé a „g”), a szöveg képe tehát szellősebb.

Szép, gazdag ez a kiállítás. A kövek országában élő nép szépségigényéről szól, a látható, tapintható világ formáinak és színeinek megbecsüléséről. Mintha csak kortársuk, az assisi, természetes révületű prédikátor, Ferenc eszméjét fejlesztenék tovább: teremtményeiden dicsérlek, Uram, és azért, hogy dicséretem még mélyebb és messzehangzóbb legyen, megfestem és képekben megörökítem a Te teremtményeidet...

Hogy efféle szépségek létrehozására miért egy viszonylag sivár kővilágban s állandó fenyegetések között élő nép fiai voltak képesek? Hát talán éppen ezért. Aki Istent dicséri tetteivel, az az életet dicséri. Könyveivel is.

dcS

* * *

Szívekben égjen a láng...

A Fadrusz-szobrok 100 éve

Murádin Jenő kötetének alcíme sűrítetten utal a lényegre: arra a rendkívül termékeny tíz esztendőre, amely a tragikusan fiatalon elhunyt szobrászművésznek, *Fadrusz János*nak megadatott, s amely olyan közismert, részben világhírű alkotásokat eredményezett, mint többek között a kolozsvári Mátyás-szobor, a zilahi Wesselényi-szobor, a pozsonyi Mária Terézia-emlékmű.

A szobroknak is megvan a maguk sorsa. Ennek a nyomába ered a szerző, és készít alaposan dokumentált, az oknyomozó riport érdekességével is felérő, értékes művészettörténeti tanulmányt a millenniumi emlékművek, szobrok születéséről. A történelmi háttér megrajzolása, Kolozsvár és Zilah korabeli polgárainak viszonyulása a művészethez, a kor neves alkotóinak, köztük *Pákai Lajos* építésznek a hozzájárulása a remekművek születéséhez, a kolozsvári Mátyás-kultusz és a kincses városban teljesen ismeretlen pozsonyi születésű, német eredetű, de magát magyarnak valló Fadrusz János zseniális szobortervének osztatlan sikere, a remekmű elkészültéig eltelt esztendők krónikája, a szobor felállításának és leleplezésének felemelő pillanatai, valamint annak utóélete mind-mind bennefoglaltatik a kötetben. Akárcsak a Wesselényi-szobor vagy a tragikusan szétzúzott zilahi Tuhutum obeliszks története. Mindezek mellett a szerző a lakatosinasból világhírű szobrásszá vált Fadrusz János élete és pályája alakulásának felvillantásáról sem feledkezik meg. Teszi pedig mindezt a tőle megszokott olvasmányos stílusban.

A *Lászlóffy Aladár* előszavával megjelent kötetet gazdag korabeli képanyag egészíti ki. A mai szoborfelvételek *László Miklós* fotóművész hozzáértését dicsérik. A formailag is tetszetős kötetet *Unipan Helga* tervezte. Az igényes művészeti könyvek megjelentetésében már komoly tapasztalattal és különleges hozzáértéssel rendelkező kolozsvári Glória Kiadó és Polis Könyvkiadó gondozásában napvilágot látott rendkívül értékes kötet megjelenése pillanatától a sikerkönyvek közé sorolható. A tudományos igényű megírt, de közérthető, a nagyközönség számára is érdekes kiadványt a szobrász erdélyi műveinek történetéhez készített kronológia és képjegyzék egészíti ki.

(németh)

Szabadság 2002. június 15.

* * *

Felhívások

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület az év végére szeretné megjelentetni a Gudenus János József Örmény nemesi családok genealógiája pótkötetét. Kérjük az érintett - különösképpen a Pászákász, Petráskó és Rátz családokat -, hogy a hiányzó adatokat küldjék meg a szerkesztőség címére.

Kérjük jelezni, ha téves adatközlést észleltek.

Előkészületeket folytatunk, hogy elkészülhessen az Örmény eredetű családok genealógiája című kiadvány, mint az Erdélyi Örmény Múzeum sorozat része. Kérjük tehát a családok jelentkezését, akár Gudenus János József genealógus címen (1211 Budapest, Kiss János altb. u. 61.), akár a szerkesztőség címen. Kérjük az iratokat (fénymásolatukat), adatokat mellékelni.

* * *